

Møt Agatha Crispie og Doris Pastinakk

Intertekstuelle referanser og plantehumor i Rørvik og Aalbus *Purriot*-serie

Meet Agatha Crispie and the leek-alike Purriot

Intertextual references and plant humour in Rørvik and Aalbus illustrated detective series

Lykke Guanio-Uluru

Professor of Literature, Department of Language, Literature, Mathematics and Interpreting, Western Norway University of Applied Sciences

hagl@hvl.no

Sammendrag

Bjørn F. Rørvik og Ragnar Aalbus illustrerte barnebokserie *Purriot* (2012–2021) følger puslespillkrimmens narrative mal, men bytter ut barnekrimmens sedvanlige protagonister med karakterer som har navn og utseende som grønnsaker, frukt og bær. På et generelt plan kan serien leses som en sjangerparodi (Slettan, 2020). En slik lesning får likevel ikke frem hvordan plantene er fremstilt i ord og bilder, eller hvordan plantehumoren utfolder seg i et sammensatt nettverk av intertekstuelle henvisninger. Med utgangspunkt i kritiske plantestudier, og med støtte i teori om intertekstuell og fonetisk humor, setter denne artikkelen særlig søkelys på fremstillingen av planter i bøkene om *Purriot*, og undersøker hvordan seriens humoristiske nettverk av planterefranser er bygget opp og utvikler seg.

Nøkkelord

kritiske plantestudier, humor, barnekrim, intertekstualitet, *Purriot*

Abstract

The illustrated book series by Bjørn F. Rørvik and Ragnar Aalbu, featuring the leek-alike *Purriot*, adheres to the conventions of the classic detective story, except that most of the characters are named after, and look akin to, different types of fruit, vegetables, and berries. On a general level, the series may be read as a genre parody (Slettan, 2020), but, as this article argues, such a reading does not pay sufficient attention to the verbal and visual portrayal of plants in the series. Nor does it account for the ways in which the distinctive intertextual, plant related humour develops as the series progresses. Departing from critical plant studies, and drawing on theories of intertextuality and phonological jokes, this article analyses how plants are present and represented in the *Purriot* books, and how the series' intertextual network of plant related humour works and develops.

Keywords

critical plant studies, humour theory, detective story, intertextuality, *Purriot*

Barnekrim og plantehumor

I denne artikkelen undersøker jeg fremstillingen av planter i Rørvik og Aalbus barnekrimserie om *Purriot*. Lesningen kan ansees som et norskspråklig bidrag til feltet kritiske plantestudier (se Duckworth & Guanio-Uluru, 2022; Duckworth & Herb, 2023). Et viktig poeng i kritiske plantestudier er å ta

(fremstillingen av) planter på kulturelt alvor. Det finnes derfor foreløpig få studier, også på det barnelitterære feltet, som kombinerer analyser av planters litterære roller med humorperspektiver, slik jeg gjør det her. En slik tidligere studie er en analyse av grønnsaks vold i Andy Griffiths & Terry Dentons illustrerte barneromanserie *Gutta i trehuset*

Illustrasjon 1. Bokomslag, *Purriot og den usynlige mannen*.

(Guanio-Uluru, 2022). Denne analysen av plantefremstilling i *Purriot*-bøkene bidrar til å belyse koblingen mellom planter, språk og visuell humor i barnelitterære tekster, og gir samtidig et bidrag til kritiske plantestudier som felt, der plantehumor – altså humor knyttet til plantefremstilling – foreløpig er lite teoretisert.

Serien om *Purriot* består – så langt – av seks illustrerte bøker, utgitt i perioden 2012–2019, samt en lydbok fra 2021, *Purriot går om bord*, der forsidebildet er eneste illustrasjon. Svein Slettan har lest *Purriot* som en sjangerparodi, «komisk krim», som tøyser med at kriminalfortellinger «har noko alvorleg og litt (sjølv)høgtidelig over seg, særleg i den klassiske detektivromanversjonen» (2020, s. 69–70). For Slettan er plantekarakterene i *Purriot*-serien først og fremst et parodisk trekk som reduserer detektivens status: «Et drastisk, parodisk grep i utgangspunktet for *Purriot*-serien er at detektiven er redusert til *grønsak*» (s. 70). Gitt det gjengse synet på planter i vår kultur har en slik lesning mye for seg. Her argumenterer jeg likevel for at det er mer å si om forholdet mellom planter og humor i bøkene om *Purriot*.

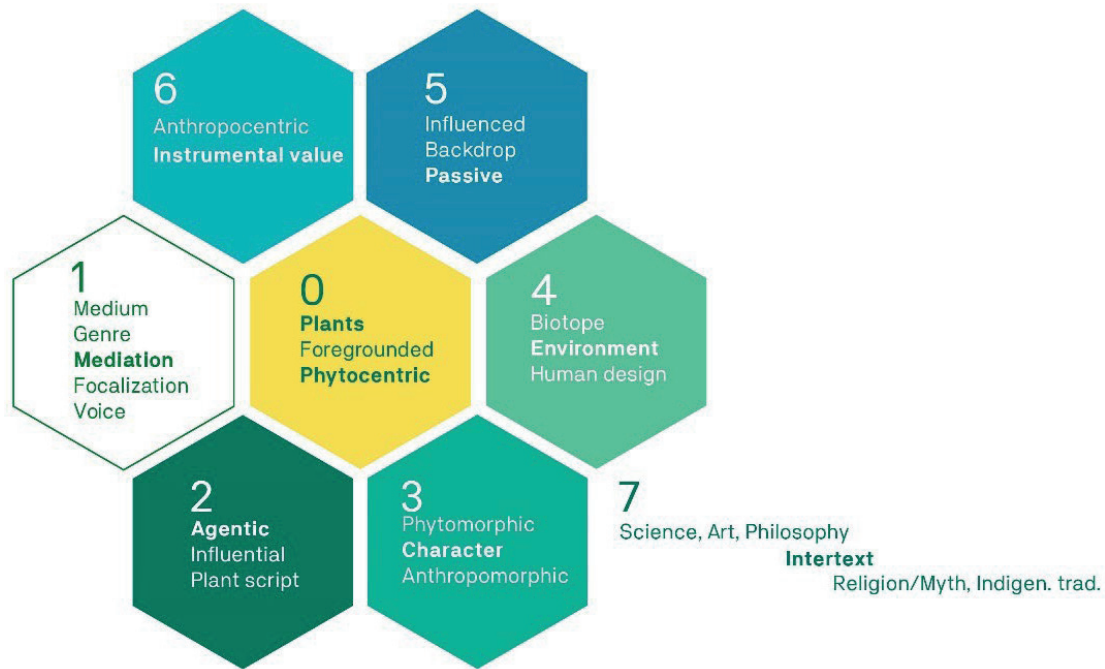
Serien om *Purriot* utvikler nemlig en særegen plantehumor, i form av verbal, visuell og intertekstuell lek med planters navn og former. Eksempelvis er seriens hovedkarakter, *Purriot*, både en lydlig og visuell henvisning til Agatha Christies Hercule Poirot, slik han fremstår i David Suchets skikkelse i den britiske TV-serien *Poirot* (ITV, 1989–2013). Forsiden til den første boken i Rørvik og Aalbus serie, *Purriot og den usynlige mannen* (2012), alluderer til TV-serien, og viser en velstelt purre med hvit skjorte og tversoversløyfe, og med den velkjente barten til Suchets rollefigur (se illustrasjon 1). Den skarpe trimmen av purrens bladgrønt gir et stilrent inntrykk og illuderer samtidig en hatt med brem. Allerede her er det klart at grønnsaker har en sentral rolle i boken, og at intertekstuell humor er et fremtredende trekk ved fortellemanen.

I denne artikkelen kartlegger og analyserer jeg både verbale og visuelle plantereferanser i to av bøkene i serien, *Purriot og den usynlige mannen* og *Purriot og tv-kokken* (2017). Utvalget, som omfatter den første og fjerde boken i serien, er gjort for å vise hvordan plantehumoren utvikler seg underveis. Analysen tar utgangspunkt i det planteanalytiske kartet (Guanio-Uluru, 2021). I tillegg støtter jeg meg på teorier om intertekstuell og fonetisk humor. Artikkelens overordnede problemstilling kan formuleres slik: Hvordan er planter fremstilt i *Purriot og den usynlige mannen* og *Purriot og tv-kokken*, hvordan utvikler humoren knyttet til språklige og visuelle plantehenvisninger seg i løpet av serien, og hva kan analysen av seriens plantehumor bidra med til diskusjonen om planters litterære rolle innenfor kritiske plantestudier?

I det følgende presenterer jeg først kritiske plantestudier mer inngående. Her vektlegger jeg bidrag fra det barnelitterære feltet, og henter opp det planteanalytiske kartet. Deretter legger jeg kort frem relevant humorteori, før de samlede teoretiske perspektivene aktualiseres i analysen av *Purriot*-bøkene.

Kritiske plantestudier og det planteanalytiske kartet

Kritiske plantestudier er en relativt ung disiplin innenfor humanistiske miljøstudier (*environmental humanities*) som setter søkelys på planters biologiske egenskaper, og på hvordan planter beskrives, både i vitenskap, kunst og kultur. Forskningsfeltet er tverrfaglig, og består av biologer, som argumenterer for at planter har en form for intelligens (Trewavas, 2003; Mancuso & Viola, 2013; Gagliano, 2018), filosofer som reflekterer over hva som kjennetegner planters særegne væremåte (Hall, 2011; Marder, 2013), og kunst- og litteraturvitere som undersøker hvordan planter fremstilles i kulturelle uttrykk (Vieira, 2017; Ryan, 2020). Gjennom ulike former for analyse har kritiske plantestudier vist at det er et misfor-

Figur 1. Det planteanalytiske kartet (*The Phyto-Analysis Map*, Guanio-Uluru, 2021).

hold mellom den avgjørende biologiske rollen planter spiller for alt liv på jorda, og den kulturelle oppmerksomheten som blir planter til del i vestlig vitenskap og kultur.

Et mye diskutert fenomen innenfor kritiske plantestudier er «planteblindhet», påvist av biologene J.H. Wandersee og E.E. Schussler (1999) – også kalt *plant awareness disparity*, eller manglende plantebevissthet (Parsely, 2020). Manglende plantebevissthet karakteriseres av liten evne til å legge merke til planter i nærmiljøet, mangelfull biologisk kunnskap om planter, uvitenhet om planters bidrag til biosfæren og menneskelige kulturer, og en tendens til å rangere dyr som mer verdifulle enn planter (Wandersee & Clary, 2006). Manglende plantebevissthet er dokumentert i urbane strøk i industrialiserte land (Stagg & Dillon, 2022), noe som underbygger Matthew Halls (2011) argument om at manglende plantebevissthet dels er et kulturelt fenomen.

Planter i vestlig poesi og prosa opptrer som oftest i bakgrunnen av handlingen, eller som metaforiske uttrykk for menneskelige sinnstemninger (Gagliano, Ryan & Vieira, 2017, s. x). Selv om planter inntar en mer prominent rolle i enkelte barnelitterære

tekster, som Anne-Cath. Vestlys pinnefigur Knerten, og Åshild Kanstad Johnsens vedkubbefigur Kubbe, har forskning på planter i barne- og ungdomslitteratur (Jaques, 2015; Guanio-Uluru, 2018, 2021; Goga, 2020; Reed, 2023) vist at planter også her hovedsakelig opptrer som metaforer for menneskelige følelser og mening.

Litterær analyse utført innenfor rammen av kritiske plantestudier har nettopp vært opptatt av hvordan planter fremstilles og beskrives, om planter har språk som kan formidles litterært, og om plantefremstillingen uttrykker et antroposentrisk eller fyto-sentrisk (plantesentrert) perspektiv. På grunnlag av diskusjoner innenfor kritiske plantestudier har jeg i en tidligere studie utviklet en analytisk figur, det planteanalytiske kartet (*The Phyto-Analysis Map*, Guanio-Uluru, 2021), som gir en oversikt over vanlige litterære fremstillingsmåter av planter, belyst gjennom barne- og ungdomslitterære eksempler (se figur 1).

Det planteanalytiske kartet er utformet som en blomst med seks kronblader og et rotsystem som viser til mulige intertekstuelle inspirasjonskilder for plantefremstillingen

– det kan være henvisninger til, eller perspektiver fra, filosofi, kunst, vitenskap, myter eller urfolkstradisjoner. Kartets utgangspunkt er at planten stilles i sentrum for den litterære analysen. I denne artikkelen trekker jeg veksler på flere av de analytiske spørremåtene som er gjengitt skjematisk i det planteanalytiske kartet, selv om analysen og diskusjonen av *Purriot*-seriens plantehumor særlig kan kobles til kartets rotsystem (kronblad 7), som retter fokus mot intertekstuelle trekk ved plantefremstillinger. Intertekstuelle plantereferanser utgjør som nevnt et vesentlig aspekt ved plantehumoren i *Purriot*-bøkene. De andre analytiske inngangene i det planteanalytiske kartet utdypes nærmere i analysen.

Intertekstualitet og humor

Humorforskning er et tverrfaglig felt, som rommer filosofiske, psykologiske, historiske, litteraturhistoriske, teologiske, antropologiske, sosiologiske og lingvistiske tilnærminger. Det er ikke mulig å gi noen utfyllende oversikt over feltet i en kort artikkel som denne. Jeg lener meg derfor her på Simon Critchleys (2002) og John Morealls (2020) synteser av humorteoretiske posisjoner. Critchley skisserer tre overordnede humorteorier, i et historisk perspektiv: overlegenhetsteorien (*superiority theory*), lettelsesteorien (*relief theory*) og inkongruensteorien (*incongruence theory*). Overlegenhetsteorien, der latterens utgangspunkt er en følelse av å være den andre overlegen, har røtter tilbake til Platon, Aristoteles, Quintilian, og senere til Thomas Hobbes (Critchley, 2002, s. 2). Lettelsesteorien ble formulert av Herbert Spencer på 1800-tallet, og videreutviklet av Sigmund Freud, og forklarer latter som en ventil for nervøs eller undertrykt psykisk energi (Critchley, 2002, s. 3). Inkongruensteorien, som er mest relevant her, forklarer humor som en gjenkjennelse av at noe bryter med våre vante forestillinger eller forventninger (Moreall, 2020). Villy Tsakona og Jan Chovanec påpeker at intertekstualitet

er en form for inkongruent humor: «[T]he very concept of incongruity or script opposition, which is used to account for most (if not all) humorous instances [...], relies on intertextuality» (2020, s. 7). For å gjenkjenne intertekstuelle referanser må man kjenne grunnformen den intertekstuelle formen bryter mot, noe som krever kjennskap til bestemte repertoarer av tekster. Intertekstualitet skaper dermed et skille mellom lesere som har denne kunnskapen, og lesere som ikke har den. Bøkene om *Purriot* preges av en slik form for inkongruent humor, der kjennskap til et større repertoar av kulturelle uttrykk gir humoren flere lag.

Maria Nikolajeva og Carole Scott (2006) definerer intertekstualitet på en måte som inkluderer humoristiske virkemidler, som ironi og parodi. De fremhever at begrepet viser til alle typer koblinger mellom to eller flere tekster, og kan inkludere både litterære og ekstralitterære allusjoner, direkte og indirekte henvisninger og mønsterbrudd (2006, s. 227). Samtidig påpeker de at intertekstualitet i bildebøker fungerer både verbalt og visuelt (2006, s. 228). Ettersom illustrasjoner er fremtredende i *Purriot*-bøkene, er de intertekstuelle koblingene også her både verbale og visuelle. Den intertekstuelle gjenkjennelsen spiller likedan på både direkte og indirekte forbindelser mellom tekster.

Intertekstuelle forbindelser mellom bilder beskrives med termen *interpiktoralitet*. Både intertekstuelle og interpikturale allusjoner kan vise til et bredt spekter av kulturelle uttrykk, inkludert muntlige fortellertradisjoner, litteratur, malerier, film og andre kunstformer (Cabo, Suero & Campos, 2017, s. 92). En slik inkluderende forståelse av intertekstualitetsbegrepet ligger til grunn for både rotsystemet i det planteanalytiske kartet og denne analysen.

Mange av de intertekstuelle vitsene i *Purriot*-bøkene baserer seg på fonologisk humor. Pawel Adrjan & Javier Muñoz-Basols (2003) diskuterer en type fonologiske vitser som innebærer lydlig etteraping av et annet språk, på en måte som gir mening på det

språket vitsen fortelles på. Et nærliggende eksempel er navnet Purriot, som er en lydlig etteraping av det franske navnet Poirot på en måte som gir mening og er morsom bare på norsk, fordi lyden av navnet på grønnsaken «purre» likner forvanskningen av det franske navnet. Som Adrjan og Muñoz-Basols påpeker, er slike vitser nær sagt umulige å oversette. I den følgende analysen forsøker jeg å illustrere hvordan bøkene om Purriot har flere lag av slike fonologiske vitser, som samtidig understøttes av Aalbus illustrasjoner. Disse visuelle og verbale vitsene bygger ut og beriker fremstillingen av planter i bøkene, samtidig som planter tematisk sett er humorens utgangspunkt.

Plantefremstilling i *Purriot og den usynlige mannen og Purriot og tv-kokken*

Kronblad 1 i det planteanalytiske kartet (figur 1) peker på at holdninger til planter som kommer til uttrykk i en litterær tekst særlig trer frem når planter gis en stemme i teksten, eller dersom teksten er fokusert gjennom en plantekarakter. I slike tilfeller utfordres den sedvanlige antroposentriske holdningen som preger plantefremstillinger i vestlig kultur, som i hovedsak vurderer planter ut fra menneskelig nytteverdi (kronblad 6). Ettersom de fleste karakterene i serien om Purriot har navn som både verbalt og visuelt henspiller på frukt, grønnsaker eller bær, kunne man tenke at serien utfordrer en slik menneskesentrert holdning til planter ved å vie planter fokusert oppmerksomhet i fortellingen. Til en viss grad er dette tilfellet: Gjennom den språklige og visuelle referanseleken Rørvik og Aalbu utfolder i bøkene, trer plantekarakterene frem med en egen sjarme og kraft.

Kronblad 2 i det planteanalytiske kartet spør om den litterære teksten fremstiller planter som agenter, hvilken innflytelse planter har i fortellingen, samt om plantene fremstilles med egenskaper som karakteriserer virkelige planter. I bøkene om Purriot

har plantekarakterene definitivt agens, ettersom de utfører de fleste av bokens handlinger, med unntak av selve fortellerhandlingen (den allvitende fortelleren er usynlig og navnløs). Det planteanalytiske kartet (kronblad 3) viser til at plantekarakterer kan være mer eller mindre plantelike (*fytomorfe*) eller menneskeliknende (*antropomorfe*). Ofte er plantekarakterer i barnelitterære fremstillinger sammensatt av både antropomorfe og fytomorfe trekk, der illustrasjonene gir plantekarakterene en planteliknende kropp, mens armer, ben og ansikt utgjør menneskeliknende trekk (Guanio-Uluru, 2021, s. 9–11). Karakterene i *Purriot*-bøkene følger dette mønsteret; for eksempel har Purriot og inspektør Gurk kropp som visuelt likner henholdsvis en purre og en agurk (Rørvik & Aalbu, 2012, s. 39). Her spiller plantens form åpenbart en rolle: Avlange grønnsaker og frukter kan lettere forestille menneskeliknende kropp, mens runde frukter og rotknoller fungerer best som hoder. Purriots kone Paprika, som har paprikaformet hode, er et eksempel på dette. Den grønne bereten etterlikner paprikaens stilkfeste, mens det uvanlig store hodet fremhever paprikaformen (se illustrasjon 2).

Et liknende prinsipp er fulgt i formgivningen av bestemorkarakteren Granny Smith, som har grønt eplehode, med tynne armer og ben (Rørvik & Aalbu, 2012, s. 47), og Tom Rødbetsen, hvis runde ansikt likner en ruglete rødbetskive, lik dem man finner i glass med riflekuttete rødbeter (Rørvik & Aalbu, 2017, s. 12). Slik spiller den visuelle fremstillingen på leserens kunnskap om hvordan ulike typer spiselige planter ser ut. Gjennomgående er det plantenes antropomorfe ansikter som er mest uttrykksfulle. Dermed speiler de menneskelige mer enn plantelike kommunikasjonsstrategier, og opptrer som metaforer for menneskelig mening (Gagliano, Ryan & Vieira, 2017, s. xi). Samtidig har den visuelle leken med plantenes form en humoristisk effekt, som underbygges av plantekarakterenes uttrykksfulle ansikter.

Illustrasjon 2. Paprika på togstasjonen, *Purriot og den usynlige mannen*, s. 15.

Mye av handlingen i bøkene kommer frem gjennom dialog mellom de ulike plantekarakterene, men ingen av dem kommuniserer på måter som speiler virkelige planters ikke-verbale uttrykksmåter, for eksempel i form av feromonsignaler, eller andre former for plantekommunikasjon (det Ryan kaller «plant script», 2020, s. 103). Mange av plantekarakterene har replikker på diegetisk nivå

og dermed en stemme i fortellingen, men det de snakker om, har ikke noe med planters livsverden å gjøre:

- Hvor satte jeg kakefatet?
- Hmm ... er det kanskje det der? sier Purriot. Han får øye på et fat med smultringer borte i vinduspusten. (Rørvik & Aalbu, 2012, s. 18)

Selv om karakterene i *Purriot*-bøkene lydlig og visuelt viser til et register av ulike planter, så opptrer de altså med en menneskelig livsstil. Det gjøres slik sett ikke noe forsøk på å innta faktiske planters perspektiv.

Illustrasjoner av menneske/plante-hybrider i barnelitteraturen kan ha som funksjon å lære barneleseren å identifisere ulike planter (Guanio-Uluru, 2021, s. 7). De fleste barn vil gjenkjenne plantene som opptrer som karakterer i *Purriot*-serien, fordi de baserer seg på vanlige matplanter. Likevel er det ikke først og fremst botanisk, men kulturell kunnskap som formidles i tekst og bilder. Når gjenkjennelsen av de ulike plantekarakterene understøttes av lekende alliterative navn, som henspiller på de avbildede grønnsakene, som Bestemor Blom (avbildet med blomkålhode) og Kåre Kålrabi (avbildet med hode som en kålrot), så dreier det seg heller om en språklig, fonetisk og kulturell fabulering som åpner for humoristisk gjenkjennelse. Referanseleken i *Purriot*-bøkene har likevel ytterligere lag av kompleksitet, ettersom allusjonene ofte er intertekstuelle (kronblad 7) og viser til ulike populærkulturelle uttrykk. Mange slike henvisninger til andre verk kommer til syne som detaljer i Aalbus illustrasjoner, og dette er et aspekt ved plantehumoren som utvikler seg i løpet av serien.

Plantehumoren vokser frem

Allerede i *Purriot* og *den usynlige mannen* eksperimenteres det med plantehumor. Mange av karakterene har navn som fonetisk henspiller på grønnsaker, og den fonetiske sammenkoblingen av det menneskelige og planteliknende forankrer illustrasjonenes visuelle kobling av antropomorfe og fytomorfe trekk. I tillegg bidrar enkelte illustrasjoner ytterligere til det humoristiske uttrykket ved hjelp av interpiktoralitet. Et tidlig eksempel er plakaten på inspektør Gurks kontor i *Purriot* og *den usynlige mannen*, som visuelt kobler ansiktet til den tyske detektivkarakteren Derrick med formen til en reddik, mens en-

dingene «-dik» og «-ick» skaper en fonetisk forbindelse som bidrar til tolkningen av den intertekstuelle referansen. Plakatteksten er delvis på tysk, noe som forsterker den intertekstuelle forbindelsen: «Aus der Reihe Reddik» (2012, s. 36). Referansen henviser til en karakter fra en (gammel) TV-serie, *Derrick*, som gikk på NRK fra 1977 til 1999, og er muligens vanskelig å oppfatte for yngre lesere. Mer enn å gjøre narr av reddiker gjør plakaten narr av den alvorlige Derrick, som har fått reddikhode. Fremstillingen leker slik med både lydlig og visuell formlikhet.

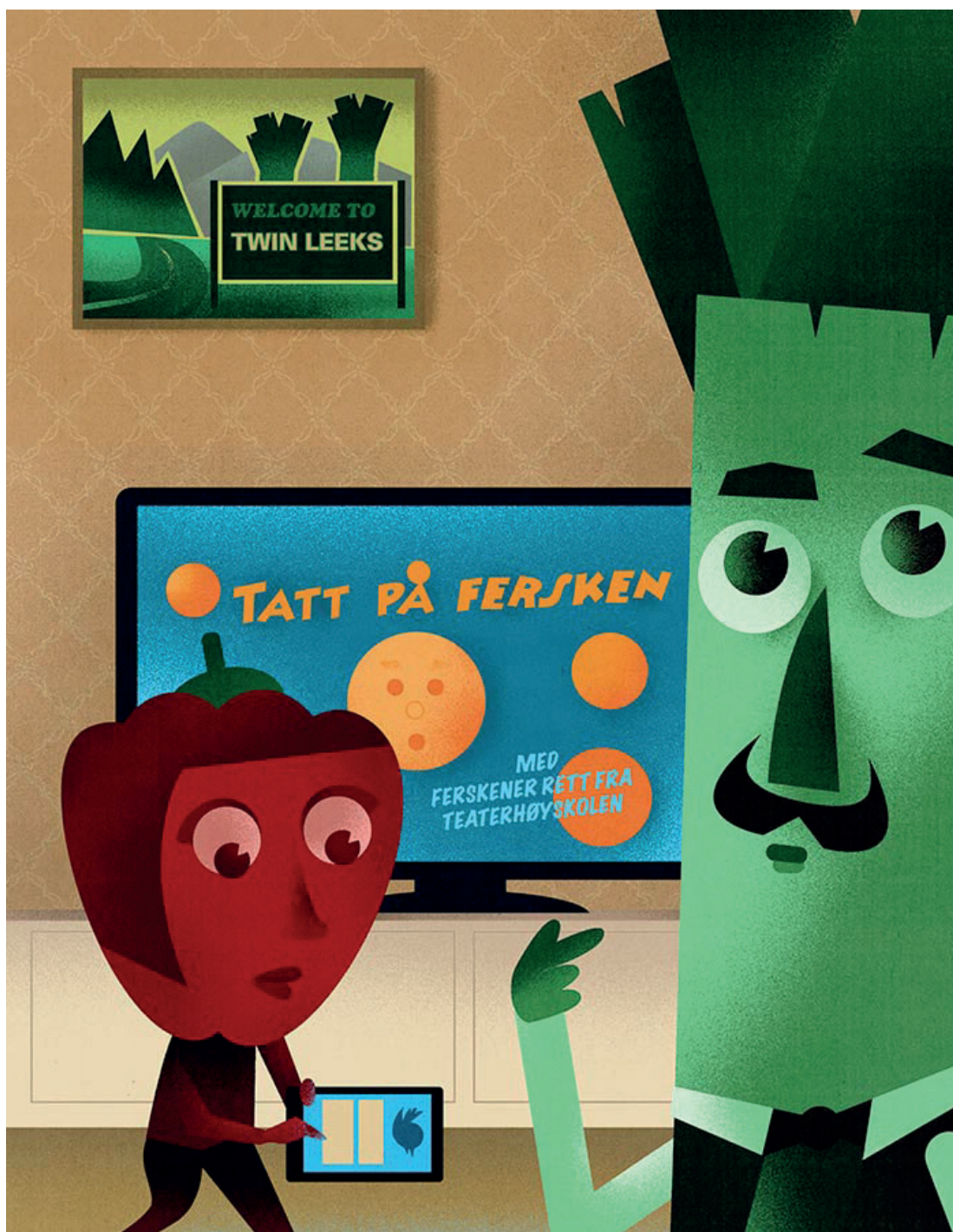
En kartlegging av plantereferansene i *Purriot* og *den forsvunne mannen* viser at det i seriens første bok er ti karakterer som opptrer med navn og utseende som henviser til ulike plantearter: *Purriot*, *Paprika*, inspektør *Gurk* (likner en sylteagurk), *Lille Per Sille*, *Granny Smith*, *Beate* (formet som en potet), *Bestemor Blom*, nevnte *Reddik*, *Agatha Crispie* (som fonetisk alluderer til krimdronningen *Agatha Christie*), og *Doris Pastinakk* (som alluderer til *Boris Pasternak*). *Rørvik* leker altså med både barne- og voksenkulturelle referanser. De tre siste av dem, *Reddik*, *Crispie* og *Pasternak*, samt *Purriot* selv, er intertekstuelle referanser til det vi kan kalle voksenkultur, som understøttes av liknende interpikturale og fonetiske koblinger som referansen til *Derrick*: Også de to kjente forfatterne kobles visuelt til hver sin grønnsak. Mens *Christie* er utformet med hår som *crispisalat* (s. 53), har den interpikturale referansen til *Pasternak* form som en *pastinakk* (s. 57). I tillegg finnes et portrett av forfatteren *Paulo Coelho* (s. 57), som likner et kålhode. Bare en av de intertekstuelle referansene i *Purriot* og *den forsvunne mannen* kan betegnes som barnekulturell – det er henvisningen til *Inger Hagerups* barnediktsamling *Lille Persille*, utgitt i 1974. Både karakterens navn (*Lille Per Sille*) og visuelle utforming (grønn kropp, og hår som *bladpersille*) viser til veksten *persille*. Den fonetiske, intertekstuelle og interpikturale humoren som kommer til uttrykk gjennom disse karakterene, kan sies å skape latter

gjennom ulike former for inkongruens, ved å sammenstille elementer på en overraskende måte som bryter med leserens vante forestillinger.

I *Purriot og tv-kokken* har plantehumoren utviklet seg til å bli mer gjennomgripende. Her finner leseren ikke mindre enn 22 karakterer som opptrer med navn og utse-

ende som alluderer, både fonetisk og visuelt, til ulike plantearter. Flere av de fonetiske og intertekstuelle referansene henviser til kjente TV-serier og filmer (se illustrasjon 3 og 4).

Det intertekstuelle tilfanget har også utvidet seg. Som i den første boken inkluderer allusjonene litterære og barnelitterære henvisninger (til Christies *Poirot* og Sissel Mørcks

Illustrasjon 3. «Welcome to Twin Leeks», *Purriot og tv-kokken*, s. 26.

Illustrasjon 4. «Carrots of the Caribbean», *Purriot og tv-kokken*, s. 58.

Erta, berta, sukkererta, fra 1978), samt intertekstuelle og interpiktorale referanser til film og filmskuespillere (Kåre Conradi, Liza Minnelli, *Conan Barbaren* og *Pirates of the Caribbean*), og til TV-serier (*Twin Peaks* og *Poirot*). I tillegg er det nå intertekstuelle henvisninger til tegnefilm (*Snurre Sprett*), musikk (Stefan Sundströms visefigur Jan Banan, sangerin-

nen Barbra Streisand og rockebandet Allman Brothers Band) og teater (Conradi, og Terje Formoes barnemusikal *Kjell, Pell Pottit-skrell* fra 1993). Samtidig opptrer eksempler på fonetisk navnehumor i forhold til geografiske steder, som «Kålifonia» og «Mangostan». Bare tre av disse referansene kan kategoriseres som barnekulturelle henvisninger

(Snurre Sprett, *Erta berta sukkererta*, og Kjell Pell Pottitskrell). I likhet med *Purriot* og *den usynlige mannen* er det fonetisk og inkongruent humor som dominerer, selv om figuren «Skallemann», som visuelt likner en krysning mellom en nepe og en skallet mann, kanskje kan tolkes som et eksempel på humor som utløses av en følelse av overlegenhet (latter på andres bekostning).

De intertekstuelle referansene som viser til tegneserier og barnelitteratur, som henvisningen til «Purre Sprett», vil nok vekke gjenkjennelse hos mange barnelesere. I dette tilfellet baserer avkodningen av den visuelle og fonologiske vitsen seg utelukkende på lydlikhet, og er ikke betinget av kjennskap til et annet språk. Det samme gjelder det ikke-alliterative navnet «Lille Per Sille» i *Purriot* og *den usynlige mannen*, som viser til en bestemt plante, og samtidig er en lydlig referanse til Inger Hagerups dikt.

Enkelte av eksemplene på fonologisk humor i de to bøkene er mer komplekse rent språklig, for eksempel koblingen mellom «Twin Peaks» og «Twin Leeks», som understøttes av bildet av to purre, og samtidig er en intertekstuell og interpiktoral henvisning til TV-serien *Twin Peaks* (se illustrasjon 3). Her forutsetter avkodningen av den fonologiske vitsen gode nok engelskkunnskaper til å vite at «twin» kan kobles til antallet to, at «leeks», rimer på «peaks» og at «leek» betyr «purre». Denne fonologiske og visuelle vitsen vil bare fungere for lesere som behersker både engelsk og norsk, mens den intertekstuelle koblingen krever kjennskap til David Lynchs TV-serie fra 1990-tallet. Unntak fra hovedregelen om at leseren må beherske norsk for å forstå de fonologiske vitsene, er navn som «Agatha Crispie», og «The Almond Brothers Band», som vil gi mening også for dem som bare snakker engelsk. I tillegg til dette språklig varierte registeret bygges den fonologiske humoren i bøkene gjennom motivgjentakelse, som i ulike henvisninger til grønnsaken purre: *Purriot*, *Twin Leeks* og *Purre Sprett*. Samlet sett er disse vits-

ene, som Adrjan og Muñoz-Basols (2003) påpeker, vanskelige å oversette. De fonologiske vitsene, kombinert med visuelle hint, krever dermed mange ulike former for språklig og intertekstuell kunnskap. Når flere humoristiske grep er knyttet til den samme illustrasjonen, er likevel sjansen stor for at leseren forstår i hvert fall ett av dem.

Illustrasjonene, og mye av den fonetiske humoren, vil nok oppleves som morsom(me) enten leseren forstår de intertekstuelle henvisningene eller ikke, fordi de fleste vil forstå den verbale og visuelle leken med grønnsaksformer og -navn. Det er særlig i *Purriot* og *tv-kokken* at plantereferansene utvikler seg i kompleksitet: Her oppstår det fonetiske og visuelle motiver knyttet til enkeltplanter, som purre, men også rabarbra (Conan Rabarbraen, og Rabarbra Streisand), og koblinger mellom forfatter (Agatha Christie) og verk (*Poirot*).

I det planteanalytiske kartet (kronblad 4) er *Purriot*-serien brukt som eksempel på bøker der planter hovedsakelig opptrer i menneskeskapte miljø (Guanio-Uluru, 2021): Leseren møter plantekarakterene i hus eller på bygater, på togstasjonen, flyplassen eller i TV-studio. Særlig i den første boken beveger *Purriot* seg også i landlige omgivelser, der generiske trær og åkerlandskap fremstilles som bakgrunn for handlingen (kronblad 5). Bøkene portretterer dermed både aktive og passive planter, der de minst antropomorfe plantene opptrer i bakgrunnen. Plantene som trer i forgrunnen i *Purriot*-bøkene, er – på flere måter – «kultiverte arter», trimmet for blader, røtter og jord. Man kan si at karakterene viser til frukt og grønt slik man finner dem i norske butikker: De er *deler* av planter, og fremstår som individuelle, hele og «rene» eksemplarer uten nevneverdig tilknytning til sitt naturlige miljø. Kanskje gjør det dem lettere å gjenkjenne for unge, urbane lesere. Samtidig representerer plantekarakterene det kultiverte også på den måten at de er bærere av ulike former for intertekstuelle, kulturelle henvisninger.

Avsluttende refleksjoner

I denne artikkelen har jeg analysert hvordan språklige og visuelle henvisninger til planter bidrar til det humoristiske uttrykket i bøkene om *Purriot*. Analysen og kartleggingen har vist at plantehumoren utvikler seg i løpet av serien, både i omfang og kompleksitet. Med sin vekt på språklig, fonetisk og intertekstuell lek kan bøkens humor forklares ut fra inkongruensteorien: Latteren vekkes fordi noe bryter med våre vante forestillinger eller settes inn i en ny og overraskende kontekst. Den inkongruente humoren tar også form av intertekstuelle og -piktorale referanser til populærkulturelle uttrykk. Analysen har dermed vist at det ikke bare er sjangerparodi (Slettan, 2020) som får leseren til å le av fortellingene om *Purriot*.

Mange av tekstene, artistene og skuespillerne bøkene henviser til, kan klassifiseres som «gamle» og vil fanges opp av lesere med kjennskap til kulturelle uttrykk fra 1970–90-tallet. Bare to av de intertekstuelle referansene viser til andre fremstillinger av planter: Det er de to barnelitterære allusjonene til *Lille Persille* og *Erta, berta sukkererta*. Begge er kjente, men eldre bøker om barnerim.

Moreall (2020) argumenterer nettopp for at humor kan være en form for lek som lar barn og unge utforske språklige og sosiale grenser. Plantehumoren i *Purriot*-serien inviterer til slik språklig, lydlig og assosiativ lek. Leseren inspireres til å utforske ulike former for assosiative koblinger mellom planters form og den fonetiske klangen av plantenavn – en aktivitet som kan bidra til at både språket og planters navn og former trer tydeligere frem i leserens bevissthet. Bøkene om *Purriot* kan dermed pirke i leserens kulturelle slør av manglende plantebevissthet – særlig om lesningen skjer i kombinasjon med det planteanalytiske kartet, som bidrar med spørremåter som måler litterær fremstilling av planter opp mot virkelige planters trekk. Analysen, ut fra det planteanalytiske kartets kategorier, viser at planter opptrer både i forgrunnen, som karakterer, og i bakgrunnen, som «landskap». Det hybride

uttrykket i plantefremstillingen, som kobler antropomorfe og fytomorfe trekk både visuelt og fonetisk, bidrar til å «levendegjøre» plantene ved å gjøre dem menneskelige, slik at leseren lettere godtar plantenes agens. Samtidig er det hybride uttrykket et vesentlig trekk ved den inkongruente formen for humor bøkene i stor grad baserer seg på. Selv om plantekarakterenes handlinger i liten grad speiler planters virkelige egenskaper, og dermed har en antroposentrisk orientering, formidler bøkene en smittende fascinasjon for både planter og språk. Illustrasjonene underbygger leken og motsier samtidig det gjengse kulturelle synet på planter som passive og viljeløse, ettersom plantekarakterene fremstår som både fargerike og vitale, med egne, og høyst ulike, agendaer. Slik bidrar bøkene om *Purriot* til å utfordre det rådende kulturelle og litterære paradigmet som tilsier at planter egner seg best i bakgrunnen av handlingen.

Antropomorfering av plantekarakterer kan være et litterært grep som gjør det lettere for unge lesere å identifisere seg med de moralske posisjonene plantekarakterer legemliggjør i fortellingen (Guanio-Uluru, 2021, s. 7). Bøkene om *Purriot* har få spor av påtrengende moral. Man kan likevel si at planter gjennomgående fremstilles i et positivt lys, ettersom både navnene og illustrasjonene er morsomme – ikke fordi de får leseren til å føle seg *overlegen*, men fordi de kaller på gjenkjennelse. Leken med plantenære, intertekstuelle referanser fungerer også for voksne lesere, som kan more seg over oppfinnsomme koblinger mellom det fonologiske uttrykket til ulike plantenavn, på flere språk, og henvisninger (også interpiktorale) til et repertoar av kulturelle tekster som yngre lesere muligens ikke vil oppfatte.

Lesere som oppfatter de mange allusjonene, kan kanskje kjenne på en følelse av kulturell innforståthet og dermed overlegenhet, i den grad slike følelser er nødvendige for at de intertekstuelle referansene skal være morsomme. Følelsen av overlegenhet er altså ikke først og fremst rettet mot plantekarakterene,

men kan oppstå i opplevelsen av å beherske et bestemt repertoar av kulturelle tekster som «divide interlocutors into ingroup and outgroup members» (Tsakona & Chovanec, 2020). Slik jeg ser det, er dermed de sentrale humoristiske grepene i *Purriot*-bøkene ikke nødvendigvis knyttet til en nedvurdering av planters evner. Snarere åpner bøkene for assosiativ lek, som kan bidra til at leseren ser planter i et nytt lys, og innebære skjerpet oppmerksomhet med hensyn til hvordan planter lever både i språklige og kulturelle uttrykk.

Analysen av bøkene om *Purriot* har samtidig vist at det planteanalytiske kartet, som er

utviklet på bakgrunn av perspektiver fra kritiske plantestudier, ikke alene fanger nyanse i den humoristiske plantefremstillingen i *Purriot*-serien, selv om humoren baserer seg på intertekstuelle henvisninger knyttet til planter. *Purriot*-seriens plantehumor problematiserer slik kartets ryddige kategorier, og synliggjør at kartleggingen av tekstlige verdiposisjoner knyttet til plantefremstilling fremdeles har underteoretiserte «hvite flekker». Slik viser analysen at kritiske plantestudier bør beskjefte seg mer med plantehumor, også i barnelitteraturen.

Litteraturliste

- Adrjan, P. & Muñoz-Basols, J. (2003). The Sound of Humor: Linguistic and Semantic Constraints in the Translation of Phonological Jokes. *SKY Journal of Linguistics*, 16, 239–246.
- Cabo, B.H., Suero, M.J.L. & Campos, A.M.R. (2017). I B. Kümmerling-Meibauer (Red.), *The Routledge Companion to Picturebooks* (s. 91–102). Routledge.
- Critchley, S. (2002). *On Humour*. Routledge.
- Duckworth, M. & Guanio-Uluru L. (Red.) (2022). *Plants in Children's and Young Adult Literature*. Routledge.
- Duckworth, M. & Herb, A. (Red.) (2023). *Storying Plants in Australian Children's and Young Adult Literature: Roots and Winged Seeds*. Palgrave Macmillan.
- Gagliano, M. (2018). *Thus Spoke the Plant*. North Atlantic Books.
- Gagliano, M., Ryan, J.C. & Vieira, P. (Red.) (2017). *The Language of Plants: Science, Philosophy, Literature*. University of Minnesota Press.
- Goga, N. (2019). Økokritiske perspektiv på representasjoner av skog i skandinavisk barnelitteratur. *Svenskläraryrskriftens Årsskrift 2019*, 113–129.
- Guanio-Uluru, L. (2018). Plant-Human Hybridity in the Story World of Kubbe. I N. Goga, L. Guanio-Uluru, B.O. Hallås & A. Nyrnes (Red.), *Ecocritical Perspectives on Children's Texts and Cultures: Nordic Dialogues* (s. 125–140). Palgrave Macmillan.
- Guanio-Uluru, L. (2021). Analysing Plant Representation in Children's Literature: The Phyto-Analysis Map. *Children's Literature in Education*. <https://link.springer.com/article/10.1007/s10583-021-09469-2>.
- Guanio-Uluru, L. (2022). Vegetable Violence. I M. Duckworth & L. Guanio-Uluru (Red.), *Plants in Children's and Young Adult Literature* (s. 171–184). Routledge.
- Hall, M. (2011). *Plants as Persons: A Philosophical Botany*. State University of New York Press.
- Jaques, Z. (2015). *Posthumanism and Children's Literature: Animal, Environment, Cyborg*. Routledge.
- Mancuso, M. & Viola, A. (2013). *Brilliant Green: The Surprising History and Science of Plant Intelligence*. Island Press.
- Marder, M. (2013). *Plant Thinking: A Philosophy of Vegetal Life*. Columbia University Press.
- Morreall, J. (2020). Philosophy of Humor. *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*. E.N. Zalta (Red.), <https://plato.stanford.edu/archives/fall2020/entries/humor/>

- Nikolajava, M. & Scott, C. (2006 [2001]). *How Picturebooks Work*. Routledge.
- Parsely, K.M. (2020). Plant Awareness Disparity: A Case for Renaming Plant Blindness. *Plants, People, Planet*, 2(6), 598–601.
- Reed, B.G. (2023). «Du behøver bare se dig lidt omkring»: Representasjon av planter i svenske og norske bildebøker fra tidlig 1900-tall. *Barnboken* (46). <https://doi.org/10.14811/clr.v46.797>
- Ryan, J.C. (2020). Writing the Lives of Plants: Phytography and the Botanical Imagination. *Auto/biography Studies*, 35, 97–122. <https://doi.org/10.1080/08989575.2020.1720181>
- Rørvik, B.F. & Aalbu, R. (2012). *Purriot og den usynlige mannen*. Cappelen Damm.
- Rørvik, B.F. & Aalbu, R. (2017). *Purriot og tv-kokken*. Cappelen Damm.
- Slettan, S. (2020). Lystig læring: Om humor og litterær danning i bøker for barn. I Å.H. Kallestad & M. Røskeland (Red.), *Sans for danning: Estetisk vending i litteraturredaktikken* (s. 57–76). Universitetsforlaget.
- Stagg, B.C. & Dillon, J. (2022). Plant Awareness is Linked to Plant Relevance: A Review of Educational and Ethnobiological Literature (1998-2020). *Plants, People, Planet*, 4(6), 579–592.
- Trewavas, A. (2003). Aspects of Plant Intelligence. *Annals of Botany*, 92, 1–20.
- Tsakona, W. & Chovanec, J. (2020) Revisiting Intertextuality and Humour: Fresh Perspectives on a Classic Topic. *The European Journal of Humour Research*, 8 (3) 1–15. <https://www.europeanjournalofhumour.org/ejhr/article/view/566/pdf>
- Vieira, P. (2017). Phytographia: Literature as Plant Writing. I M. Gagliano, J.C. Ryan & P. Vieira (Red.), *The Language of Plants: Science, Philosophy, Literature* (s. 215–233). University of Minnesota Press.
- Wandersee, J.H. & Clary, R.E. (2006). Advances in Research Toward a Theory of Plant Blindness. *Proceedings of the BCGI's 6th International Congress on Education in Botanic Gardens at Oxford University* (s. 16–20). BCGI.
- Wandersee, J.H. & Schussler, E.E. (1999). Preventing Plant Blindness. *The American Biology Teacher*, 61(2), 84–86.